

УДК 341.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.109>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ БІЗНЕСУ В РАМКАХ ООН

Киргізова В.С.,
студентка IV курсу,
міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Трагнюк О.Я.,
кандидат юридичних наук, професорка,
доцентка кафедри права Європейського Союзу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4505-8105>

Киргізова В.С., Трагнюк О.Я. Деякі питання захисту прав людини у сфері бізнесу в рамках ООН.

Статтю присвячено питанню захисту прав людини у сфері бізнесу в рамках ООН. З'ясовано, що держави мають відповідно до міжнародного права прав людини зобов'язання захистити кожного в межах своєї території та/або юрисдикції від порушень прав людини, скоєних комерційними підприємствами. Цей обов'язок означає, що держави повинні мати ефективні закони та нормативні акти для запобігання та усунення порушень прав людини, пов'язаних з бізнесом, і забезпечення доступу до ефективних засобів правового захисту для тих, чий права були порушені. Корпоративна відповідальність за дотримання прав людини існує незалежно від здатності або бажання держав виконувати свій обов'язок щодо захисту прав людини. Незалежно від контексту, держави та підприємства зберігають ці різні, але доповнюючі обов'язки. Коли бізнес-підприємство порушує права людини, держави повинні забезпечити людям, які постраждали, доступ до ефективного засобу правового захисту через судову систему чи інший законний позасудовий процес. Зі свого боку, очікується, що компанії створять ефективні механізми розгляду скарг для будь-яких осіб або спільнот, які постраждали від їх діяльності, або беруть участь у них. головний обов'язок захистити права людини покладені на державу. Це основний обов'язок держави не лише згідно з Конвенцією ООН, але й як це передбачено різними документами з прав людини. Держава повинна вжити заходів, які дозволять ефективно гарантувати та реалізувати права людини та стандарти прав людини в її країнах. Крім того, передбачається, що цей захист має поширюватися на порушення прав людини, вчинені

ні третіми сторонами, включаючи підприємства або корпоративні організації. Встановлюючи, що захист прав людини є основним обов'язком держави, Керівні принципи залишаються узгодженими з міжнародним правом, оскільки договори та конвенції з прав людини є обов'язковими для держав, а не для недержавних суб'єктів. Крім того, держави повинні чітко висловити очікування, що всі комерційні підприємства, розташовані на їхній території та/або юрисдикції, поважать права людини упродовж своєї діяльності.

Ключові слова: захист, права людини, бізнес, керівні принципи, Організація Об'єднаних Націй.

Kyrhizova V.S., Tragniuk O.Y. Some issues of human rights protection in the field of business within the framework of the UN.

The article is devoted to the issue of human rights protection in the field of business within the framework of the UN. It was found that states have, in accordance with international human rights law, an obligation to protect everyone within their territory and/or jurisdiction from human rights violations committed by commercial enterprises. This obligation means that states must have effective laws and regulations to prevent and remedy business-related human rights violations and ensure access to effective remedies for those whose rights have been violated. Corporate responsibility for the observance of human rights exists regardless of the ability or willingness of states to fulfill their duty to protect human rights. Regardless of context, states and businesses retain these distinct but complementary responsibilities. When a business enterprise violates human rights, States must ensure that affected people have access to an effective remedy through the court

system or other legitimate non-judicial process. For their part, companies are expected to establish effective grievance mechanisms for any individuals or communities affected by or involved in their activities. The main duty to protect human rights rests with the state. This is the main duty of the state not only according to the UN Convention, but also as stipulated by various human rights documents. The state must take measures that will allow to effectively guarantee and implement human rights and human rights standards in its countries. Furthermore, it is envisaged that this protection should extend to human rights violations committed by third parties, including businesses or corporate entities. By setting that the protection of human rights is a fundamental responsibility of the state, the Guiding Principles remain consistent with international law, as human rights treaties and conventions are binding on states and not on non-state actors. In addition, states should clearly state the expectation that all commercial enterprises located within their territory and/or jurisdiction respect human rights throughout their operations.

Key words: protection, human rights, business, Guiding Principles, United Nations.

Постановка проблеми. Міжнародне право прав як галузь сучасного публічного міжнародного права, регулює в першу чергу зобов'язання держав та інших суб'єктів міжнародного у сфері поваги та дотримання прав людини. Попри те, що сучасна доктрина міжнародного права визнає міжнародну правосуб'єктність особи, саме держави¹ є основними суб'єктами цієї галузі та відповідно несуть міжнародну відповідальність за порушення взятих на себе зобов'язань у цій царині. Саме держави у процесі співробітництва шляхом узгодження своїх воель/позицій формують стандарти у тій чи іншій правозахисній сфері та забезпечують їхнє дотримання. Саме держави несуть відповідальність (міжнародно-правову) за порушення прав людини. Дуже часто особа стає жертвою порушень своїх прав і з боку бізнесу. Причин тут може бути безліч від досить загальних – наприклад, форма політичного режиму, до випадків нехтування тих чи інших прав особи. Бажання отримати прибуток з боку корпорацій призводило у минулому і продовжує призводити до явних випадків порушення прав людини.

В силу певного суб'єктного складу у міжнародному праві цілком природно існує проблема можливості впливу на приватний бізнес за допомогою міжнародно-правового регулювання з метою попередження таким порушенням прав людини. Юридичні особи різних форм господарю-

вання можуть суттєво впливати на права людини, зокрема працівників, споживачів і громадських об'єднань, зменшуючи обсяг їхніх прав у власних інтересах. Ці наслідки можуть бути позитивними, як-от розширення доступу до роботи чи покращення державних послуг, або негативними, як-от забруднення навколишнього середовища, недоплата працівників або примусове виселення громад. Десятиліттями місцеві громади, національні уряди та міжнародні інституції обговорювали відповідальність компаній за управління цими несприятливими впливами та роль урядів у їх запобіганні. Зростання впливу комерційних підприємств та установ спровокувало дискусію щодо ролі та відповідальності означених суб'єктів у галузі прав людини. Наслідком такої ситуації було включення питання про бізнес і права людини до порядку денного ООН.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання захисту прав людини у сфері бізнесу в рамках ООН неодноразово привертало увагу українських вчених, серед яких: О. Уварова, К. Мандрікова, В. Оніщенко, А. Токунова, Л. Фоміна та ін. Разом з тим, окреслена тема залишається актуальною як з практичної, так і наукової точок зору, оскільки стосується сфери, яка відрізняється динамікою свого розвитку та особливостями регулювання відносин у економічній та соціальній сферах.

Метою статті є дослідження деяких питань правового регулювання захисту прав людини у сфері бізнесу в рамках ООН.

Виклад основного матеріалу. Питання правового регулювання дотримання прав людини у сфері бізнесу є досить новим напрямком міжнародного співробітництва правозахисного характеру. Це питання тривалий час не було у фокусі інтересів міжнародного співтовариства. Оскільки, як відомо, як міжнародне, так і національне право досить помірковано підходять до регламентації прав людини у саме у економічній і соціальній сфері. Передусім це пов'язано із природою цих прав, гарантування і дотримання яких залежить від економічної спроможності держав. Як відомо, у 2000 році у рамках ООН було розроблено міжнародну ініціативу у сфері корпоративної соціальної відповідальності та сталого розвитку – Глобальний договір ООН, що включив низку принципів стосовно дотримання прав людини. Відповідно до вказаних принципів, корпорації мають дотримуватися і заохочувати права людини [1, с. 160-161].

Разом з тим, у 2003 році Підкомісією щодо заохочення і захисту прав людини Комісії з прав людини було розроблено Норми, що стосуються

¹ Слід зауважити, що міжнародно-правова відповідальність за порушення норм міжнародного права у сфері захисту прав людини може бути атрибутована і іншим суб'єктам міжнародного права. Однак саме держава у першу чергу покликана гарантувати мінімальні стандарти захисту прав людини у будь-якій сфері суспільних відносин в межах своєї юрисдикції.

обов'язків транснаціональних корпорацій та інших підприємств у галузі прав людини. Ці Норми встановили, що транснаціональні корпорації в межах своїх сфер діяльності і впливу зобов'язані заохочувати, поважати та забезпечувати дотримання і захист прав людини, визнаних як у міжнародному, так і в національному праві, включаючи права й інтереси корінних народів та інших вразливих груп населення [1, с. 161].

Зрештою, у 2008 році Організація Об'єднаних Націй схвалила Рамкову програму, спрямовану на захист прав людини у сфері бізнесу. Ця основа була розроблена тодішнім спеціальним представником Генерального секретаря ООН, професором Джоном Раггі, після трьох років досліджень і всесвітніх консультацій з бізнесом, громадянським суспільством, урядами та жертвами корпоративних порушень прав людини [2]. Раггі запропонував «концептуальну та політичну основу» для розгляду відносин між бізнесом і правами людини. Ці рамки сформулювали відповідальність бізнесу за дотримання прав людини, яка, як стверджується, ґрунтується на широко поширених суспільних очікуваннях відповідної ділової поведінки [3; 4, с. 106].

Рамкова програма ООН однозначно визнає, що держави мають відповідно до міжнародного права прав людини зобов'язання захистити кожного в межах своєї території та/або юрисдикції від порушень прав людини, скоєних комерційними підприємствами. Цей обов'язок означає, що держави повинні мати ефективні закони та нормативні акти для запобігання та усунення порушень прав людини, пов'язаних з бізнесом, і забезпечення доступу до ефективних засобів правового захисту для тих, чиї права були порушені [2]. Важливо, що в Рамковій програмі ООН пояснюється, що корпоративна відповідальність за дотримання прав людини існує незалежно від здатності або бажання держав виконувати свій обов'язок щодо захисту прав людини. Незалежно від контексту, держави та підприємства зберігають ці різні, але доповнючі обов'язки.

Рамкова програма ООН також визнає основоположне право окремих осіб і громад на доступ до ефективних засобів правового захисту, якщо їхні права зазнали негативного впливу підприємницької діяльності. Коли бізнес-підприємство порушує права людини, держави повинні забезпечити людям, які постраждали, доступ до ефективного засобу правового захисту через судову систему чи інший законний позасудовий процес. Зі свого боку, очікується, що компанії створять ефективні механізми розгляду скарг для будь-яких осіб або спільнот, які постраждали від їх діяльності, або беруть участь у них [2].

Зрештою, з метою були спробою надати конкретні та практичні рекомендації щодо захисту прав людини у сфері бізнесу в рамках ООН, у

2011 році було прийнято Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй щодо бізнесу та прав людини (далі – Керівні принципи) [5]. Ці принципи стали інструментом для досягнення поєднання бізнес-інтересів із дотриманням низки захисних норм щодо прав людини [6, с. 125]. Як слушно зазначає Л.О. Фоміна, означені Керівні принципи вперше визначили загальний стандарт, спрямований на запобігання та викорінення загрози негативного впливу діяльності корпорацій на права людини, та являють собою основу для розвитку стандартів і практики у сфері бізнесу та прав людини [1, с. 161].

Варто зазначити, що Керівні принципи представляють собою структуру, розроблену для посилення поваги та дотримання стандартів прав людини бізнесом, зокрема корпораціями та транснаціональними корпораціями та базуються на трьох стовпах. Першим основоположним стовпом є захист прав людини.

Так, встановлюється, що держави повинні захищати порушення прав людини на своїй території та/або під юрисдикцією третіми сторонами, включаючи підприємства. Це вимагає вжиття відповідних заходів для запобігання, розслідування, покарання та виправлення таких зловживань за допомогою ефективною політики, законодавства, правил і судових рішень (Принцип 1) [5]. Зрозуміло, головний обов'язок захистити права людини покладені на державу. Це основний обов'язок держави не лише згідно з Конвенцією ООН, але й як це передбачено різними документами з прав людини. Держава повинна вжити заходів, які дозволять ефективно гарантувати та реалізувати права людини та стандарти прав людини в її країнах. Крім того, передбачається, що цей захист має поширюватися на порушення прав людини, вчинені третіми сторонами, включаючи підприємства або корпоративні організації [5]. Разом з тим, встановлюючи, що захист прав людини є основним обов'язком держави, Керівні принципи залишаються узгодженими з міжнародним правом, оскільки договори та конвенції з прав людини є обов'язковими для держав, а не для недержавних суб'єктів. Крім того, держави повинні чітко висловити очікування, що всі комерційні підприємства, розташовані на їхній території та/або юрисдикції, поважають права людини упродовж своєї діяльності (Принцип 2). Очевидно, що це задає тон того, що держава зобов'язана наглядати та регулювати бізнес-підприємства та дотримання ними стандартів прав людини в межах своєї юрисдикції. Більше того, цей обов'язок держави не обмежується діяльністю підприємств у межах їхньої території, а стосується підприємницької діяльності, яка може поширюватися за межі територіальної юрисдикції держави [5].

Другий основоположний стовп передбачає, що підприємства повинні поважати права люди-

ни. Це означає, що вони повинні уникати порушення прав людини інших та негативного впливу на права людини (Принцип 11). Це створює зовсім інше зобов'язання, яке враховує, що підприємства не є належними суб'єктами міжнародного права. Керівні принципи не накладають жодних зобов'язань на приватні організації, зокрема на корпорації та транснаціональні корпорації, окрім поваги основних прав людини. Цікаво, що такий обов'язок поширюється на всі підприємства, незалежно від їх розміру, сектору чи операційної ситуації, форми власності та структури (Принцип 14) [5]. Однак слід зазначити, що Керівні принципи допускають певну гнучкість щодо обов'язку поважати права людини.

Третій фундаментальний стовп передбачає, що у рамках свого обов'язку захищати від порушень прав людини, пов'язаних з підприємницькою діяльністю, держави повинні вжити відповідних заходів, щоб за допомогою судових, адміністративних, законодавчих чи інших належних засобів забезпечити доступ до ефективного засобу правового захисту (Принцип 25) [5]. Тобто, Керівні принципи покладають на державу зобов'язання забезпечити адекватні засоби правового захисту та заходи, щоб дозволити відшкодування за порушення прав людини, особливо ті, які вчинені корпораціями та транснаціональними корпораціями. Ці засоби правового захисту можуть здійснюватися через судовий (судовий позов), адміністративний, законодавчий чи інший спосіб.

Принагідно зазначимо, що сприяння ефективному і всебічному поширенню і здійсненню Керівних принципів, виявлення передової практики здійснення Керівних принципів, обмін нею і пропагування, підтримка зусиль щодо сприяння зміцненню потенціалу і застосування Керівних принципів, а також надання консультацій і рекомендацій щодо розробки національного законодавства і політики, що стосуються підприємницької діяльності та прав людини, надання рекомендацій на національному, регіональному та міжнародному рівнях із метою розширення доступу до ефективних засобів правового захисту осіб, чиї права були порушені внаслідок діяльності корпорацій тощо, віднесено до повноважень такої Робочої групи, яку було засновано резолюцією Ради ООН із прав людини також у 2011 році [7]. Робоча група ООН з бізнесу та прав людини складається з п'яти незалежних експертів, які призначаються на три роки. Щороку в грудні робоча група проводить щорічний форум з питань бізнесу та прав людини. Метою Форуму є надання можливості представникам держав, бізнесу та громадянського суспільства обговорити тенденції та виклики впровадження Керівних принципів та сприяти діалогу, співпраці та обміну передовим досвідом. Робоча група щороку

звітує про свою діяльність Раді ООН з прав людини доступу до правового захисту стосуються не лише людини та Генеральній Асамблеї [2].

Уповноважене у співпраці з Робочою групою з бізнесу і прав людини розробляти керівництва та тренінги, спрямовані на поширення і здійснення Керівних принципів підприємницької діяльності в аспекті прав людини Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Ця інституція відповідає за порядок денний у галузі бізнесу і прав людини в межах системи ООН, виконуючи декілька завдань з питань бізнесу і прав людини, зокрема: надання консультацій, інструментів і керівництва, сприяння у створенні потенціалу в галузі бізнесу і прав людини всім зацікавленим сторонам на національному рівні, в тому числі за допомогою діяльності на місцях і в межах усієї системи ООН, та надання технічної підтримки правозахисних механізмів [8, с. 322]. Верховний комісар ООН із прав людини у своїй доповіді A/HRC/32/19 акцентував на тому, що підприємства можуть стосуватися порушень прав людини в різних формах з огляду на їхню діяльність або їхні ділові відносини. З огляду на це важливим питанням є необхідність забезпечення юридичної відповідальності комерційних підприємств і доступу до ефективних засобів правового захисту для осіб, які постраждали внаслідок таких порушень. Із цією метою в межах ООН було створено низку механізмів, діяльність яких спрямована на попередження та недопущення порушень прав людини з боку транснаціональних корпорацій та інших підприємницьких установ [1, с. 160].

Також важливе значення має прийнята у 2014 році Декларація Комітету Міністрів Ради Європи стосовно Керівних принципів ООН [9], у пункті 10 якої закріплено визначну підтримку стосовно їх імплементації та закликало країни-члени вчинити такі дії: «а. уживати відповідних заходів для захисту від порушень прав людини з боку комерційних підприємств; б. сформулювати й упроваджувати політику та заходи, спрямовані на те, щоб усі комерційні підприємства поважали права людини в ході всієї своєї діяльності в межах своєї національної юрисдикції; с. уживати відповідних кроків для забезпечення того, щоб, коли такі порушення відбуваються на їхній території та/або юрисдикції, потерпілі мали доступ до ефективних засобів правового захисту; d. розробляти національні плани дій щодо імплементації Керівних принципів ООН» [9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, станом на сьогодні, у рамках ООН склався певний інституційно-правовий механізм щодо захисту прав людини у сфері бізнесу. Разом з тим, схвалення Радою з прав людини Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй Керівних принципів Організації Об'єднаних Націй щодо бізнесу та прав людини свідчить про

зміну поглядів на права людини в рамках міжнародного права.

Насамкінець, варто відзначити, що питання захисту прав людини у сфері бізнесу в рамках ООН потребує подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фоміна Л.О. Діяльність ООН щодо захисту прав людини у сфері бізнесу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Випуск 53. Том 2. С. 160–163.
2. The un guiding principles on business and human rights an introduction. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Business/Intro_Guiding_Principles_BusinessHR.pdf.
3. Protect, Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights, Report to the UN Human Rights Council (Framework Report), UN Doc. A/HRC/8/5, 7 April 2008. URL: www.reports-and-materials.org/Ruggie-report-7-Apr-2008.pdf.
4. Ruggie J. Just Business: Multinational Corporations and Human Rights. WW Norton & Company, 2013. 226 p.
5. UNGP, Principle. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_RU.pdf.
6. Токунова А. Керівні принципи ООН у сфері бізнесу і прав людини як правовий інструмент забезпечення сталого розвитку країни. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 12. С. 125–128.
7. A/HRC/RES/17/4. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/G11/144/73/PDF/G1114473.pdf?OpenElement>.
8. Оніщенко В. В. Міжнародний універсальний інституційний механізм захисту прав людини у сфері підприємництва. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2020. № 29. С. 318–323.
9. Declaration of the Committee of Ministers on the UN Guiding Principles on business and human rights, adopted by the Committee of Ministers on 16 April 2014 at the 1197th meeting of the Ministers' Deputies. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805c6ee3.